

РОЗДІЛ I

Теорія, історія держави та права, філософія права

УДК 341.48

І. Жаровська

Правове виховання – важлива частина соціалізації особи

В статті розглядаються аспекти взаємодії таких юридичних явищ як правове виховання і правова соціалізація. Доведено, що найважливішою загальною ціллю правового виховання є правова соціалізація особи. Визначено, що правове виховання здійснюється шляхом цілеспрямованої правової пропаганди, освіти і навчання, самоосвіти.

Ключові слова: правове виховання, правова соціалізація, правова пропаганда, правова освіта, правове навчання.

Постановка проблеми. Правова соціалізація особистості виступає основним чинником формування правоповажних ціннісних характеристик особи, що прямо впливає на правореалізацію та правозастосування. Тому дослідження проблем соціалізації та факторів підвищення рівня ефективності правової соціалізації сучасного суспільства є одним з найвагоміших проблем у сфері всієї аксіології права. Правова соціалізація - це процес входження індивіда в правове середовище, послідовне набуття ним правових знань, його залучення до правових цінностей і культурних надбань суспільства, процеси втілення культурних надбань у правомірній поведінці суб'єкта, його правовій активності, практичному перетворенні правовідносин у напрямку їх прогресивного, гуманістичного розвитку [1, с. 140].

В ході соціалізації у громадян може сформуватися як позитивне, так і негативне ставлення до явищ правової дійсності: законам, органам влади, способам правового регулювання і т.д. Позитивне ставлення формується тільки в тому випадку, якщо в законах адекватно відображаються як загальні, так і групові та приватні інтереси. Існують різні точки зору на те, як на основі інтересів різних соціальних верств, груп та окремих громадян повинен виявлятися спільний інтерес. На наш погляд, саме державі повинна належати провідна роль у визначенні загального інтересу, оскільки загальний інтерес має конкретизуватися в цілях правового регулювання.

Для успішного правовиховного впливу суб'єкту необхідний відповідальний демократичним принципам нашого суспільства контроль над собою, а отже, розуміння себе, так само як і розуміння інших людей і їх спільнот. Настільки ж важливим є розуміння і беззастережне прийняття справжніх цінностей нашого суспільства, особливо сприйняття права як цінності. Проте для такого сприйняття сама правова система повинна відповідати принципам моралі, рівності, справедливості, бути втіленням найбільших здобутків людської цивілізації.

В правовій державі основною метою правової соціалізації індивіда полягає в залученні його до правових норм, цінностей, до правової культури і практики, до свідомої соціально активної діяльності, яка є універсальним методом удосконалення соціального середовища й одночасно формування особи.

Правова соціалізація як двосторонній процес має внутрішню (суб'єктивну) та зовнішню (об'єктивні) сторони. Для підвищення рівня ефективності правової соціалізації, правової активності та правової культури членів суспільства необхідний вплив не тільки з боку цього суспільства, але й цілеспрямована планова, цільова діяльність зі сторони держави та її органів. Тому актуальною

сферою юридичного аналізу є дослідження правового виховання як визначального чинника правової соціалізації особистості.

Стан дослідження. Питання правового виховання є не новою тематикою для юриспруденції, яку досліджували багато науковців. У вітчизняній юридичній науці вказану проблему або суміжні з нею досліджували такі вчені, як Ю. Барабаш, Т. Герасимів, М. Кельман, В. Ковальчук, М. Козюбра, О. Скакун, П. Рабінович, О. Скрипнюк, С. Сливка та ін. Незважаючи на велику увагу вчених до проблем правосвідомості, правової культури та правового виховання, питання взаємовпливу правової соціалізації та правового виховання висвітлено поверхнево.

Метою даної наукової статті є аналіз правового виховання як важливої частини системи соціалізації індивіда.

Виклад основних положень. Стабілізувати процес правової соціалізації можна лише шляхом постійного впливу на особистість з боку суспільних та державних інститутів, в основі якого покладено співробітництво держави та особи, їх взаємну відповідальність [2, с. 123]. Державна діяльність проявляється як у правотворчій так і правореалізаційній, правоохоронній діяльності. Однак найвагоміший вплив можна здійснювати не опосередковано, а цілеспрямовано шляхом виховної діяльності. Без виховної діяльності неможливий належний рівень соціалізації. Без правового виховання неможливим є відповідно належний рівень правової соціалізації. Теоретики права, зокрема, О.П. Семітко, В.М. Баранов, Р.К. Русінов, зазначають, що коли говорять про правове виховання у широкому розумінні, то скоріш за все мова йде про правову соціалізацію особи, коли вона «виховується» оточуючим середовищем в цілому, всією юридичною практикою та поведінкою людей, посадових осіб – представників державного апарату в правовій сфері. При цьому у людей, посадових осіб, державних органів, які здійснюють правову діяльність (правомірну або протиправну), немає прямої мети здійснювати на інших правових вплив. Проте такий вплив на оточуючих все одно здійснюється [3, с. 318].

Правове виховання — це цілеспрямована система заходів, просвітницьких, освітніх і інших, що формує установки поваги і дотримання права, цивілізованих способів рішення суперечок, профілактики правопорушень; ідеалом правового виховання є юридичний всеобуч, але в теж час головний - це життєвий юридичний досвід кожного громадянина, якість законодавства, форми правозастосування, дотримання договірних зобов'язань, судовий захист прав, свобод і законних інтересів громадянина; поєднання знання правових принципів, і розумних переконань, як потужний чинник стабільності, впорядкованості в правовій сфері.

Також правового виховання розуміють як цілеспрямовану дію, спрямовану на формування системи морально-правових цінностей особи, що забезпечує високий рівень правової культури.

Правове виховання наділене ідеологічними характеристиками, оскільки закладає у свідомість людей певні правові напрямки діяльності та спрямування на формування правової культури особи. Вказане дає можливість прийти до висновку, що правове виховання формує активну «правову» особистість з чіткою правовою та політичною позицією, спричиняє внутрішні переконання в тому, що право є ціннісною соціальною категорією.

Якщо перед правовим вихованням стоїть комплексна мета щодо формування правової культури особи, то змістом правовиховного процесу, від розповсюдження правової інформації через етап формування ціннісних орієнтацій та навичок правомірної поведінки, є формування соціальної правової активності.

Правова активність — вищий рівень правомірної поведінки особистості, що характеризує її напружену, ініціативну діяльність з ефективного і найбільш повного здійснення та захисту прав і виконання обов'язків. В правовій державі захищаються права та свободи людини. Але для повної реалізації їх необхідна підтримка з боку самого суб'єкта права. Тобто, особа в правовій державі повинна не тільки знати свої права, алей максимальними засобами та способами сприяти захисту цих прав, а у разі їх порушення звертатися до компетентних органів.

Вищим рівнем мотивації правомірної поведінки вважається переконаність особистості в соціальній цінності скоєного вчинку, корисного для суспільства, для оточуючих, рідних і близьких. Правова соціалізація сприяє досягненню належного рівня правової активності.

Людина як особистість - активний творчий суб'єкт суспільства; її життя, честь, гідність і свобода, праця і енергія, підприємливість і завзяття, недоторканність і природні права, її інтелект - найважливіші чинники його розвитку; від неї залежить розв'язання складних проблем сьогодення, формування нового цивілізованого, демократичного, гуманного українського суспільства, запровадження нових форм його організації, життя людей. Поняття особистості як суб'єкта відносин і свідомої діяльності пов'язане з поєднанням найсуттєвіших індивідуальних особливостей людини з

характером суспільних відносин і можливостями впливу на власний і суспільний поступ. У цьому розкривається цілісність людини в єдності її індивідуальних здібностей, талантів і виконуваних соціальних функцій. Особистість засвоює в специфічній формі соціальні переконання, а водночас відображаючи або відтворюючи свій внутрішній світ в установках, поведінці і ставленні до інших людей, до суспільства загалом [4, с.216].

Правовиховний процес має наступні особливості: його початковою базою виступає система правових норм; до відома громадян доводяться встановлені державою правові приписи, дозволи і заборони; він спирається на можливість державного примусу; його дія виявляється на усіх суб'єктах права як добросесних, так і на правопорушників; здійснюється в спеціальних формах особами, що мають або юридичну освіту, або спеціальну підготовку.

Найважливішою загальною ціллю правового виховання є права соціалізація особи.

Правова культура орієнтована на розвиток політичної і правової свідомості громадян, високий рівень правової активності, впливаючи на людину відразу в декількох напрямках. По-перше, вона сприяє соціалізації індивіда, формуючи у нього здатність грати певні соціальні ролі, відповідати прийнятним у суспільстві зразкам поведінки. Тим самим соціалізація формує особистість людини і пристосовує його до життя в суспільстві. По-друге, права культура впливає на встановлення індивідом певної системи цінностей. Третій напрям впливу правової культури полягає у виробленні навичок, звичок і стереотипів правової поведінки.

Правова соціалізація — це не тільки формування навичок соціальної поведінки, відповідних правовим нормам суспільства, а й «субективізація» таких норм, виникнення внутрішньої мотивації, яка орієнтує особистість на їх дотримання. Початком цього процесу стає засвоєння в дитинстві норм соціальної поведінки, спілкування і взаємодії людей, соціальних і моральних заборон і вимог. Пізніше права соціалізація приймає більш виразні форми: це відбувається тоді, коли людина, ставши дорослим, стає повноцінним учасником правовідносин і стикається з необхідністю самостійно відстоювати свої права, цивілізовано вступати у взаємини з іншими людьми і виконувати свої обов'язки перед суспільством.

У процесі правової соціалізації відбувається поступова інтеграція особистості в широкий соціальний контекст, перехід до повноцінної участі в функціонуванні громадянського суспільства і держави. Проте в ході соціалізації можуть виникати і спотворення, деформації, які призводять згодом до появи в індивіда кримінальних нахилів, правового нігілізму, асоціальної і антидержавної поведінки.

Правове виховання здійснюється шляхом цілеспрямованої правової пропаганди, освіти і навчання. Деякі науковці вказують на необхідності введення в структуру правового виховання ще таких елементів як юридичну практику, самовиховання. Від якості правового виховання багато в чому залежить рівень розвитку особистості. Безумовно, для засвоєння правових знань необхідні і власні зусилля, тобто самовиховання. Довгий час в науці панувало уявлення про правовому вихованні і самовихованні як безперервному процесі накопичення знань про право. Недолік цього підходу полягає в тому, що не приділяється належної уваги формуванню загальної та правової культури.

Правова пропаганда — поширення певних правових ідей, законодавства серед великої кількості населення. Однак варто звернути увагу, що в правовій державі влада повинна встановити відповідну планку правової агітації та пропаганди, таким чином, щоб держава не переросла в «машину агітаційного тиску особистості». У цьому контексті також варто застерегти від негативних наслідків, які можуть бути спричинені надмірним правовим регулюванням. Правові норми мають лише спрямовувати суб'єктів на вибір найоптимальніших, найраціональніших моделей поведінки, не створюючи при цьому перешкод вияву природних і соціальних закономірностей. Хоча активна роль у цих процесах належить державі, проте вона не може ні виступати стороною, яка дарує суб'єктам їхні права, ні брати на себе виконання їхніх обов'язків, що властиво для тоталітарних режимів. Визначаючи доцільність вибору того чи іншого варіанта встановлення межі правового регулювання, потрібно виходити з того, що держава стосовно суспільства, окремого громадянина має виконувати функції зовнішньої страхуючої сили, яка вступає в дію в тому разі, коли механізми внутрішньої саморегуляції суспільства не спрацьовують, а отже, втручання держави потрібне для того, щоб запобігти негативним наслідкам [5, с.100].

Правове навчання, що виховує, припускає безупинний взаємозв'язок процесів цілеспрямованого формування свідомості особистості законослухняного громадянина, включаючи моральні ідеали, правові установки і ціннісні орієнтації, спеціальні, професійно необхідні характеристики. Вкрай важливо сформуванню відповідну мотивацію, позитивне відношення до

пізнаного змісту й потреби до постійного розширення й поглиблення правових знань. Правове навчання ототожнюється з поняттям правового всеобучу. Правовий всеобуч — це процес здійснення правового навчання суспільства шляхом відродження цінностей та поваги до права з метою підвищення рівня правової культури особистості, а отже, населення держави в цілому.

Правова освіта населення полягає у здійсненні комплексу заходів виховного, навчального та інформаційного характеру, спрямованих на створення належних умов для набуття громадянами обсягу правових знань та навичок у їх застосуванні, необхідних для реалізації громадянами своїх прав і свобод, а також виконання покладених на них обов'язків.

Освіта повинна бути орієнтованою на ретрансляцію способів розуміння дійсності: мислення, діяльності, спілкування, поведінки. При цьому навчання передбачає накопичення теоретичних і практичних правових знань, навичок. Навчання сприяє розвитку загальнокультурних параметрів особи. Правова освіта впливає на становлення правового життя суспільства, а також формує соціально-правову активність членів суспільства. Вона повинна складатися з: системного, планомірного впливу на особу з метою доведення до її свідомості системи правових цінностей, норм, принципів; забезпечення сприятливого впливу середовища; створення належних умов для інтенсивного засвоєння особою норм і принципів права, що діють у суспільстві; викорінення із свідомості громадян негативного ставлення до оточуючого світу; залучення підлітків в суспільно-практичну діяльність, що сприяє формуванню у них потреби у правових знаннях; закріплення і перетворення останніх в переконання, а також забезпечення правомірної поведінки і росту правової активності [6, с.121].

Правова освіта вміщує процес отримання та засвоєння знань про основні категорії держави і права, виховання у громадян поваги до закону, прав людини, небайдужого ставлення до порушень законності і правопорядку. Правова освіта — необхідний елемент правової культури, умова правової вихованості особи.

Значення юридичної освіти для нашої країни визначається завданнями переходу до демократичного суспільства, до правової держави, ринкової економіки. Нові соціально-економічні умови суттєво загострюють традиційну проблему освіти - пошук ідеалів, які могли б бути покладені в основу найважливішого компонента будь освітньо-виховної системи, визначення мети. Цільовий компонент освітньої системи визначає конкретику засобів досягнення цих цілей, критерій оцінки отриманих результатів, можливі корекції самого ходу освітньо-виховного процесу. В умовах модернізації права та юридичної освіти питання про формування правової культури майбутніх юристів, їх правосвідомості, ціннісних орієнтацій набуває особливого значення.

В основі юридичної освіти повинна лежати модель юриста, орієнтована на потреби суспільного розвитку, досягнення цілей державно-правового розвитку. У зв'язку з тим, що такі цілі все ще остаточно не визначені, виникає потреба аналізу взаємини правової політики та правоосвітньої політики, правової ідеології і юридичної освіти, правової культури юриста.

Правова освіта — обов'язковий елемент навчально-виховного процесу в усіх дошкільних виховних, середніх загальноосвітніх, професійних навчально-виховних, вищих навчальних закладах, закладах підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів. Вона спрямовується: на підвищення рівня правової підготовки населення, насамперед учнівської та студентської молоді, громадян, які перебувають на державній службі, обрані народними депутатами України, депутатами місцевих рад, викладачів правових дисциплін та журналістів, які висвітлюють правову тематику; створення належних умов для набуття громадянами знань про свої права, свободи і обов'язки; широке інформування населення про правову політику держави та законодавство; забезпечення вільного доступу громадян до джерел правової інформації; вдосконалення системи правової освіти населення, збереження та розвиток вітчизняних традицій у цій сфері.

Таким чином, під правовою освітою особистості необхідно розуміти організаційну діяльність, спрямовану на формування правових знань, переконань та установок, правомірної поведінки, закріплення її навичок, а також розвиток та стимулювання основного показника правової культури — активної правової діяльності. Правоосвітня діяльність повинна здійснюватися як за допомогою освіти, так і в процесі правової практики у формі правотворчості, правозастосування та превенції. Як ідеологічний фактор формування правової культури, правова освіта повинна проводитися з урахуванням об'єктивних умов суспільного розвитку в тісному зв'язку зі суспільною діяльністю [7, с. 134].

Самоосвіта також вагомий чинник правового навчання і правової соціалізації. Людина прагне самостійно виробити в собі потребу діяти відповідно до норма права, гартувати свою волю, оцінювати свою поведінку на підставі нормативно закріплених вимог. Потреба у самовихованні є

найвищою формою розвитку особистості [8, с. 44].

Усвідомлення людиною проблемної ситуації в процесі правового самовиховання шляхом оголення протиріччя між юридичними знаннями та недоліками правосвідомості дозволяє створити мотиви до мисленневої діяльності, спрямованої на пошук істини. Цей процес пов'язаний із подоланням труднощів, проте самостійний пошук істини та кінцевий результат стимулюють відчуття сенсу, емоційний інтерес до поглиблення правових знань, до подальшого їх раціонального використання в юридичній практиці тощо.

Самоосвіта організовує навчальний процес, дає можливість без економічно-організаційних витрат поновити власні знання, переоцінити їх відповідно до новітнього законодавства та практики. Характеризується процес правової самоосвіти безперервністю, оскільки протягом життя у зв'язку з дорослішанням, розвитком, зміною трудової діяльності, трансформацією політичних процесів, зміною сімейного статусу тощо виникає необхідність отримання додаткових правових знань. Це можна здійснити якраз за допомогою самоосвіти. Самоосвіта сприяє оновленню особистісних характеристик, підвищенню правосвідомості та сприяє розвитку громадянського суспільства.

Завдання правового виховання полягає в тому, щоб у своїй реалізації досягти такого рівня правосвідомості, коли кожен член суспільства дотримувався б соціальних правил поведінки та правових норм виключно в силу внутрішньої необхідності, власних переконань, а не під страхом примусу. У цьому і полягає формування мотивів та звичок правомірної, соціально активної поведінки. Поведінка особи повинна бути свідомою. Вироблення звички до дотримання правових норм, до правомірної поведінки – головне та найскладніше завдання правового виховання. Досягнення цілей правового виховання сприяє ефективній соціалізації індивіда, підвищує його політичну та правову активність, правову культуру суспільства загалом.

Самої глибинною основою ефективності системи виховання, в широкому сенсі цього слова, є гармонія відносин між індивідом і суспільством. Тільки в цьому випадку система виховання забезпечуватиме конкретні умови для максимальної реалізації людиною своїх здібностей у всіх сферах. У такій системі концепції соціалізації належатиме провідна роль.

Висновки. Для підвищення рівня ефективності правової соціалізації, правової активності та правової культури членів суспільства необхідний вплив не тільки з боку цього суспільства, але й цілеспрямована планова, цільова діяльність зі сторони держави та її органів. Найважливішою загальною ціллю правового виховання є права соціалізація особи.

Правове виховання наділене ідеологічними характеристиками, оскільки закладає у свідомість людей певні правові напрямки діяльності та спрямування на формування правової культури особи. Вказане дає можливість прийти до висновку, що правове виховання формує активну «правову» особистість з чіткою правовою та політичною позицією, спричиняє внутрішні переконання в тому, що право є ціннісною соціальною категорією.

Визначено, що правове виховання здійснюється шляхом цілеспрямованої правової пропаганди, освіти і навчання, самоосвіти. У процесі правової соціалізації відбувається поступова інтеграція особистості в широкий соціальний контекст, перехід до повноцінної участі в функціонуванні громадянського суспільства і держави. Проте в ході соціалізації можуть виникати і спотворення, деформації, які призводять згодом до появи в індивіда кримінальних нахилів, правового нігілізму, асоціальної і антидержавного поведінки.

Джерела та література

1. Колодій А.М. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін. – Стер. вид. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 317 с.
2. Комаров С.А. Общая теория государства и права./ С. А. Комаров. – СПб.: Питер, 2004. – 510 с.
3. Теория государства и права / Под ред. В.К. Бабаева. – М.: Юристъ, 2002. – 592 с.
4. Гарасимів Т.З. Девіантна поведінка особистості: філософсько-правовий вимір: монографія / Т.З. Гарасимів. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. – 524 с.
5. Громадянське суспільство в Україні / В.Ф. Сіренко, В.І. Тимошенко, Т.І. Ковальчук, Н. М. Онищенко. – К.: Логос, 1997. – 124 с.
6. Рабинович П.М. Основы общей теории права и государства / П.М. Рабинович. – Харьков: Консум, 2005. – 317 с.
7. Демічева В.В. Правова свідомість як елемент правової системи в умовах демократичного розвитку України/ В.В. Демічева: дис. на здобуття наук. ступ канд. юрид. наук за спец. 12.00.01. – К., 2007. – 192 с.

8. Головки Н.І. Правова педагогіка: навч. посіб. / Н.І. Головки. – К.: МАУП, 2007. – 248 с.

Жаровская И. Правовое воспитание – важная часть системы социализации личности. В статье рассматриваются аспекты взаимодействия таких юридических явлений, как правовое воспитание и правовая социализация. Для повышения уровня эффективности правовой социализации, правовой активности и правовой культуры членов общества необходимо влияние не только со стороны этого общества, но и целенаправленная, спланированная деятельность со стороны государства и его органов. Важнейшей общей целью правового воспитания является правовая социализация личности. Правовая социализация – это не только формирование навыков социального поведения, соответствующих правовым нормам общества, но и «субъективизация» таких норм, возникновение внутренней мотивации, ориентирует личность на их соблюдения. Правовое воспитание наделено идеологическими характеристиками, поскольку закладывает в сознание людей определенные правовые направления деятельности и направления на формирование правовой культуры личности. Правовая социализация способствует достижению должного уровня правовой активности. Указанное дает возможность прийти к выводу, что правовое воспитание формирует активную «правовую» личность с четкой правовой и политической позицией, вызывает внутренние убеждения в том, что право является ценностной социальной категорией. Определено, что правовое воспитание осуществляется путем целенаправленной правовой пропаганды, образования и обучения, самообразования.

Ключевые слова: правовое воспитание, правовая социализация, правовая пропаганда, правовое образование, правовое обучение.

Zharovska I. Legal Education as an Important Integral Part of a Person's Socialization. The article highlights the aspects of the interaction of such legal phenomena as legal education and legal socialization. It is proved that the most important and universal goal of legal education is the legal socialization of a person. The author argues that to enhance the efficiency of legal socialization, legal activity and legal culture of society members it is necessary to intensify purposeful, planned, targeted activities on the part of the state and its authorized bodies. Legal socialization is not only the formation of the skills of social behavior, relevant to the legal norms of the society, but also the «subjectivization» of such norms, the emergence of the internal motivation, which encourages every person to observe them. Legal education is ideologically-biased, since it imposes certain legal regulations on people's activity, consciousness and is aimed at forming a legal culture of every person. Legal socialization contributes to the appropriate level of legal activity. The above mentioned arguments give grounds to draw the conclusion that legal education shapes an «active» legal personality with a solid legal and political position, forming internal belief that law is an ethic and moral social category. It is determined that legal education is realized through purposeful legal propaganda, education and training, and involves self-education.

Key words: legal education, legal socialization, legal propaganda, legal education, legal training.